

кандидата філологічних наук, доцента Будного Василя Володимировича
на дисертацію САЛІЙ Олександрі Романівни
«Гуцульський текст української прози кінця ХІХ – початку ХХ століття»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних
наук зі спеціальності 10.01.01 - українська література
(науковий керівник – Легкий Микола Зіновійович,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник)

Надзвичайно важливим для утвердження української самототожності і державної незалежності у сьогоденних драматичних суспільно-політичних обставинах є дослідження барвистих регіональних видозмін, які з давніх-давен були і залишаються життєдайним джерелом цілісності національної культури, її унікальності і привабливості. Значущість обраної теми виразняється на тлі сучасної загальнодержавної стратегії реформування всіх галузей суспільного життя, зокрема гуманітарної сфери, коли зростає вага державної мови, національних традицій і загальнолюдських духовних цінностей.

В українському письменстві «гуцульський» текст чи не найяскравіший з-поміж інших «регіональних текстів», таких як «бойківський», «лемківський», «волинський», «поліський», «слобожанський»... Про наукову актуальність обраної теми свідчить увага до неї світлої пам'яті професора Івана Денисюка, красзнавця Петра Арсенича, літературознавця Степана Хороба та інших відомих науковців. На багатоаспектність гуцульського матеріалу в нашому письменстві вказує той факт, що незважаючи на подібне формулювання теми, минулорічну докторську дисертацію Тетяни Бикової «Гуцульщина як текст в українській літературі першої третини ХХ ст.» і

1

сьогоднішню кандидатську роботу Олександри Салій помітно відрізняють відмінності теоретико-методологічних засад, жанрових акцентів та історико-літературних висновків. Якщо шановна докторантка запропонувала широке панорамне уявлення про різножанрове функціонування гуцульської тематики в літературному масиві хронологічно просторого історичного періоду, то Олександра Романівна обрала стратегію поглибленого вивчення, зосередившись на п'ятьох репрезентативних постатях української прози кінця XIX – початку XX століть. Ставить вона акцент не на краєзнавчому, а на культурологічному і поетикальному аспектах. У її дослідженні «гуцульський текст» – це не тільки референційний «текст про...», а й формотвірний «текст у тексті», здатний продукувати плідну літературну традицію. Обидві дисертації висвітлюють складну й цікаву проблематику з різних сторін, уточнюючи й доповнюючи одна одну і збагачуючи сучасне наукове уявлення про видатне мистецьке явище, резонансне не лише в українській, а й у загальноєвропейській культурі. І таке творче змагання треба підтримувати в національній науці. Поза всяким сумнівом, у недалекому майбутньому появиться ще не одна студія жанрових, стильових, філософічних, естетичних та інших аспектів літературного втілення гуцульської проблематики.

У першому розділі Олександра Салій виходить від культурологічної ідеї, згідно з якою фізичний простір, у якому живе і творить не одне покоління, з часом мусить бути заповнений ціннісно упорядкованим духовним сенсом як особливий *genius loci*. Цей локальний текст національної культури складається з історичних легенд, традиційних повір'їв, промовистих топонімічних знаків, символічних репрезентацій у різних видах мистецтва. Переважно такі тексти літературознавці звично означають за тематичною ознакою як «регіональні» чи «локальні», однак за своїм мистецьким і культурним значенням гуцульський текст – це, безумовно, явище

загальнонаціональне, яке має ще й значний міжлітературний резонанс. Участь у його творенні брали чернігівчанин Михайло Коцюбинський, харків'янин Гнат Хоткевич, львів'янин Іван Франко, чернівчанка Ольга Кобилянська, покутянин Марко Черемшина і чимало інших митців, до речі – з-поза меж України, як-от австрієць Леопольд фон Захер-Мазох, поляки Юзеф Коженьовський і Станіслав Вінценз, чехи Франтішек Ржегорж та Іван Ольбрахт, шотландка Мені Мюріел Дові і румун Михаїл Садовяну...

Особливо варто відзначити високий теоретико-методологічний рівень першого розділу, в якому Олександра Салій обґрунтовує засади історико-літературного дослідження і відточує дослідницький інструментарій, зокрема визначає поняття локального тексту і надтексту, екзотизму й реалізму в зображенні місцевого колориту й осмисленні культурного простору. Дисертантка творчо використала досвід Тартусько-московської школи семіотики (Юрій Лотман, Володимир Топоров), представників інших напрямів і країн, зокрема польських дослідників. До речі, в майбутньому можна буде при нагоді звернути увагу також і на методологічні настанови різноспрямованих студій англо-американського літературного країнознавства (area studies).

Обґрунтовані в першому розділі принципи історико-літературного вивчення локального тексту у прозі визначили методологічний алгоритм наступних трьох розділів, які присвячено окремим проблемно-тематичним площинам класичних прозових творів про Гуцульщину, а саме: філософсько-етичній (проблема добра і зла), екзистенціальній (ерос/танатос) і світовідчуттєвій (містичний вимір текстів).

Хоча етичні категорії стосуються міжособистісних взаємин і авторка дисертації визнає, що в сучасній філософії «природне зло має фактично позаетичне тлумачення» (с. 59), помітною в її роботі є тенденція

витлумачувати природу як сферу функціонування «природного зла». «На противагу природним законам як втілення порядку та вищої волі, – міркує вона, – існує хаос – уособлення зла, що несе деструктивність. Його в гуцульському світі, а відтак у гуцульському тексті, втілюють стихійні лиха – бурі й повені, що завдають непоправної шкоди та вносять дисгармонію в тихе життя» (с. 59).

Тут, як мені здається, доцільніше було б говорити про трагедії, спричинені стихіями, як природне *лихо*, а не *зло*, і про хаос – як спільну природу обох небажаних явищ – і смертоносної природної стихії, і етичного зла (ворожості, ненависті та інших негативних почуттів). Адже зло є свідомим (наміреним) соціально від'ємним учинком. Сама дисертантка доказово висвітлює «закроєне на соціальному ґрунті» (с. 73) добро і зло у творах гуцульського циклу, в яких звучать мотиви захисту природного довкілля, руйнівної сили деспотичної влади, катастрофізму імперіалістичної війни. Скажімо, в новелі «Битва» О. Кобилянської засуджено, за словами Олександри Романівни, «залізного молоха» сучасної цивілізації, яка задля збагачення руйнує екологію природного середовища.

Таким чином, хоча в гуцульських текстах наших митців наявна опозиція «природа – культура», однак вона ускладнена конфліктом між амбівалентною внутрішньою «природою» людської особистості. То насправді в людській душі, а не в природі точиться боротьба добра і зла – людина проектує свої етичні колізії на екран природи, аби об'єктивувати їх для себе. Тому більш прийнятною була б інтерпретація арідника чи щезника та інших міфологічних образів, а також сюжетних перипетій, пов'язаних із трагедіями, спричиненими природною стихією, крізь поетикальну призму персоніфікованого сприймання і психологічного переживання персонажами стосунків із природним довкіллям.

Щоправда, ці мої роздуми можна дискутувати, бо ж відомо, що йдучи за пишнobarвним народним світовідчуттям, деякі автори прикладали до природи етичні категорії у творах гуцульської тематики, наприклад Гнат Хоткевич називав її «найвищим благом» (с. 61), а мотив «повернення до природи» потужно звучить у новелах Ольги Кобилянської.

Гарно пише дисертантка про силу духовного оновлення, якою володіє музика, та життєдайну силу любові у творах гуцульської тематики. До речі, я не знайшов у дисертаційній роботі поняття «віталізму» («вітаїзму»), а ця естетико-філософська категорія, яка полягає у трактуванні життя як безперервного потоку змін і постійного творчого оновлення у природі, суспільстві і людській особистості, могла б дуже пригодитися для з'ясування дихотомії добра і зла, еросу й танатосу, земного і містичного у парадигмі гуцульського тексту Ольги Кобилянської, Гната Хоткевича та інших митців, особливо неоромантиків.

Зрозуміло, що гуцульська тематика і філософські настрої об'єднують прозаїків, які є представниками різних поколінь, регіонів, стильових уподобань. Тема у кожного спільна, а концепції і поетики відрізняються. Тому важливими у дисертації є наскрізні спостереження над формою гуцульського тексту в українській прозі. Зокрема, привертає увагу майстерний розгляд способів нарації. Дисертантка, скажімо, вміло продемонструвала, як з метою максимального наближення до читача історичних постатей автори обирали такі спеціальні способи викладу матеріалу, як «верстатне оповідання» («Гуцульський король» Івана Франка) чи жанр репортажу («За Юріштаном» Гната Хоткевича). Стійка самобутність гуцульського світу, самодостатнього й опірною до чужих впливів, спричинилася, за проникливим здогадом дисертантки, до витворення концептів «свого» й «чужого» і їхнього втілення в сюжетній будові і

нарративній структурі: «...концепт свого й чужого втілюється не лише у внутрішній (сюжетній) структурі їхніх творів, а й у зовнішньому, формотворчому – нарративному чиннику. Саме концентризм гуцульського простору підкреслював інакшість письменників-негуцулів і підштовхував до введення в сюжет відавторського наратора, від імені якого ведеться розповідь» (с. 52).

Дисертантка майстерно поєднує аналітичне дослідження поетики гуцульського тексту з концептуальною його інтерпретацією. Скажімо, вона обґрунтовано з'ясовує, як у «Тінях забутих предків» із переплетіння земних і демонологічних образів, внутрішніх монологів та пейзажних панорам, буденних турбот і духовно-творчих спонук персонажа поступово виникає вражаюче відчуття ірраціональної, міфологічної, релігійно-містичної єдності тужливого людського Я з безмежним усесвітом:

«...в тексті Коцюбинського тиша разом із мрякою та музикою була важливим означником надприродного, невіддільною поетичною ремаркою містичного простору. ... З акустичним образом тиші пов'язаний містичний час твору, позначений філософським поняттям вічності, індивідуально-психологічним відчуттям самотності, а звідси – бачення себе маленькою істотою посеред великих гір...» (с.189-199).

Збагачують дисертацію різноманітні, хоча й побіжні, однак точні і влучні компаративні зіставлення. Деякі з них заслуговують на спеціальне дослідження в майбутньому. Варто при нагоді деталізувати, наприклад, цінні спостереження над етноцентризмом гуцульського тексту, твореного письменниками-українцями, на відміну від акцентів на мультикультурності гуцульського регіону в літературних текстах, авторами яких є польські чи австрійські митці.

Вивчення прозового матеріалу в ширших поетикальних і

культурологічних контекстах дало авторці можливість сформулювати важливі положення про взаємостосунки природного і культурного, діалектику добра і зла, амбівалентність еросу й танатосу, всеосяжне відчуття містичної єдності людини зі всесвітом в українській прозі гуцульського циклу і зрештою – про плідну обопільну взаємодію локального тексту і національної культури в умовах інтенсифікації міжкультурних зв'язків. Згідно з її висновками, не лише Гуцульщина як просторовий об'єкт спричинила появу гуцульського тексту, а й гуцульський художній текст як культурно-історичний феномен інтегрував гуцульськість в українську культуру і став важливим чинником у процесі самопізнання української нації (с. 215).

Крім уже вище викладених міркувань про соціальну природу етичних категорій та поняття «віталізму», висловлю ще кілька дрібних зауважень і питань до Олександри Салій:

– подекуди спостерігаються неузгоджені або ж неточні формулювання, наприклад, на сторінці 18-й гуцульський текст визначено як різножанрову і різностильову «гнучку динамічну систему» й водночас – як «монолітну структуру» – як поєднати динамічність із монолітністю?

– на сторінці 34-й Ви назвали серед ліричних творів поему Івана Франка «Терен у нозі», хоча насправді вона має ліро-епічний (чи навіть лише епічний) характер. А «Камінну душу» Ви йменуєте то романом, то повістю;

– цікаво почути Ваш погляд на поетику і семантику заголовків повістей «Тіні забутих предків» і «Камінна душа». Особливо загадковим є заголовок першого твору.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що загалом авторка виявила в дисертації майстерне оперування категоріальним інструментарієм, проникливе читання мистецьких кодів. Текст її роботи змістовно щільний, а винесені на захист наукові положення і висновки мають переконливе

обґрунтування, серед них вбачаємо чимало перспективних ідей, які заслуговують на дальший розвиток. Таким, у першу чергу, є концептуальне і водночас інструментальне (тобто таке, що надається для практичного літературознавчого вжитку) визначення «гуцульського тексту» як естетико-культурологічної категорії, яка за характерними етноестетичними та особливими світовідчуттєвими ознаками об'єднує жанрово і стильово різноманітні прозові твори в суцільний, хоча й тематично й поетикально різнобарвний текст, спроможний творити власну плідну традицію, збагачуючи загальнонаціональну і світову культуру.

З огляду на те, що дисертація, автореферат і публікації, які з належною повнотою відбили зміст дослідження, цілком відповідають вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання, Олександра Романівна Салій заслуговує наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії літератури
та порівняльного літературознавства
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Василь Будний

Підпис В.В. Будного засвідчую:
Вчений секретар Львівського національного
університету імені Івана Франка

О.С. Грабовецька